

FIETSTOCHT LIMESPANELEN

Romeinse tijd

VLEUTERWEIDE, VELDHUIZEN EN DE BALIJE

FIETSTOCHT

De Limes (spreek uit als Lie-més) was ooit de grens van het Romeinse rijk. Limes is het Latijnse woord voor grens of pad. Nederland was zo'n 2000 jaar geleden onderdeel van dit Romeinse rijk.

Het Romeinse rijk was in die tijd enorm groot.

De Limes was niet alleen een grens, maar ook een plek waar handel werd gedreven met de inheemse bevolking. De inheemse bevolking waren de mensen die altijd al in dit gebied woonden, voordat de Romeinen kwamen. Het stuk van de Limes dat door Nederland liep, volgde de oude loop van de rivier de Rijn, vanaf Arnhem naar de Noordzee. Langs de limes zijn Romeinse forten (castella), badhuizen, kampdorpen en schepen gevonden. In Utrecht en met name in Leidsche Rijn zijn veel resten teruggevonden uit de Romeinse tijd. Hierdoor weten we nu veel meer over hoe de Romeinen, 2000 jaar geleden, hier geleefd hebben.

INFORMATIE LIMESPANELEN

De gemeente Utrecht heeft op een aantal belangrijke vondstplekken in Leidsche Rijn informatiepanelen geplaatst.

Deze fietstocht neemt je mee langs deze Romeinse geschiedenis...

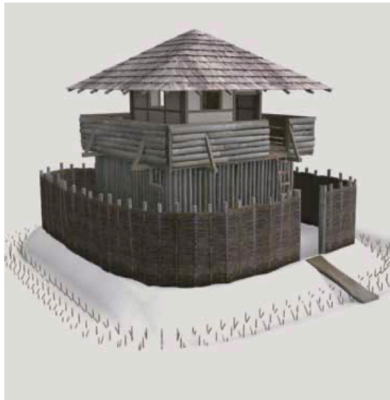
Bij elk paneel in de fietsroute, beantwoord je een aantal opdrachten. Je kunt kiezen uit drie antwoorden. Als je de informatie op het bord goed bekijkt, kun je de opdrachten goed beantwoorden.

Bij elke opdracht kies je de juiste letter, deze vul je in op het oplossingsblad, achterin dit boekje.

Heel veel succes!

Je start bij de Doyenneparenlaan in Veldhuizen met de fietsroute. Vanaf basisschool De Twaalfriiter fiets je de Doyenneparenlaan helemaal uit. Je steekt nu de voormalige Romeinse weg over en ziet daar bij de stalen plaat paneel 1 staan.

PANEEL 1: VROEGE WACHTTOREN

Op deze plek, precies onder de stalen plaat, die hier nu ligt, heeft een houten wachttoren gestaan. Langs de limes hebben veel van dit soort wachttorens gestaan. Ze waren bedoeld om de rivier de Rijn in de gaten te houden. De torens stonden dan ook op regelmatige afstand langs de rivier.

Met hoeveel soldaten tegelijk werd er de wacht in de toren gehouden?

- M.** 4 soldaten
- N.** 8 soldaten
- O.** 6 soldaten

Rondom de toren zijn veel (etens-) resten gevonden. Door deze vondsten weten we nu meer over het leven van de soldaten op de wachttorens.

Welke etensresten zijn er bij de toren gevonden?

- V.** Botten, visresten, zaden, pitten en mosselschelpen
- N.** Granen, kruiden en botten van een rund
- O.** Rattenstaartjes, vissenbotten en muizentandjes

Waarom zijn de houtresten van de toren zo goed bewaard gebleven?

- D.** Ze lagen niet zo diep in de grond
- E.** Ze lagen in kleigrond, daarin blijft hout goed bewaard
- F.** Ze waren goed ingepakt door de Romeinen

Wanneer is deze houten wachttoren waarschijnlijk gebouwd?

- R.** In de jaren 40 van de 1e eeuw
- S.** Ongeveer 1000 jaar geleden
- T.** In de jaren 50 van de 3de eeuw

Hoe weten we dat de soldaten minstens voor een paar dagen rundvlees en graan meekregen vanaf de legerbasis?

- V.** Botten, visresten, zaden, pitten en mosselschelpen
- N.** Granen, kruiden en botten van een rund
- O.** Rattenstaartjes, vissenbotten en muizentandjes

Van welke vissoorten zijn er vissenwervels op de vloer van de wachttoren gevonden?

- J.** Haring, snoek en paling
- K.** Mosselen, baars en zalm
- L.** Brasem, voorn en snoek

Als je met je gezicht naar het paneel staat, ga je nu links de weg op richting afvalstation De Stits. Aan het einde van de weg ga je de Trevouxperenlaan in. Je slaat rechtsaf de Souvenirperenlaan in. Aan de rechterkant kom je langs Tuincentrum Overvecht en de Karwei. Aan het eind van de weg ligt De Stits. In de berm van de Veldhuizerweg, schuin tegenover de Stits staat Paneel 2.

PANEEL 2: LATE STENEN WACHTTOREN

Je staat nu bij een stalen plaat met vier lampen. Hieronder is precies de plek waar in 2011 bij een opgraving de resten van een stenen wachttoren zijn gevonden.

In welke tijd heeft de stenen wachttoren hier gestaan?

- V.** In de 1e eeuw na Christus
- W.** Rond het jaar 200 na Christus
- X.** In het jaar 350 na Christus

De soldaten hebben een groot deel van het jaar de wacht gehouden in de wachttorens.

Waarom denken de archeologen dat?

- A.** Er zijn palingfuiken, een sikkels en een ploeg gevonden
- B.** Er zijn veel etensresten gevonden
- C.** Er zijn veel opgedroogde voetstappen om de toren gevonden

Het lijkt erop dat er vlakbij de toren eetbare planten en vruchten werden verbouwd.

Wat is er gevonden dat daarop wijst?

- A.** Zaden en stuifmeelresten
- B.** Stenen kogels en pijlpunten
- C.** Vier palingfuiken

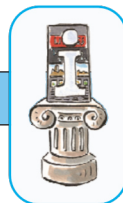
De wachttoren was een militaire post. De soldaten die er waren, hielden de wacht over de rivier.

Wat hadden zij in de toren om de vijand af te schrikken?

- P.** Een grote katapult, hiermee werden lange, scherpe pijlen afgeschoten
- Q.** Een soort kanon, waarmee stalen kogels naar de vijand werden geschoten
- R.** Een scorpio, dat is een kruisboogachtig wapen. Hiermee werden stenen kogels weggeslingerd

Stop weer op je fiets en steek bij de stoplichten de Veldhuizerweg over en sla dan rechtsaf richting Veldhuizen. Je volgt de weg met de bocht mee naar links en dan rechts. Ga links de Zandweg op, je moet nu iets omrijden om de Leidsche Rijn over te steken. Bij de stoplichten ga je rechts de brug over, over de Leidsche Rijn bij de stoplichten halverwege sla je linksaf de Rotte op, je rijdt nu de Winkel in, je komt dat uit bij de Arne en Ziende. Hier staat in het plantsoen bij de vijver paneel 3.

PANEEL 3: LOSKADE

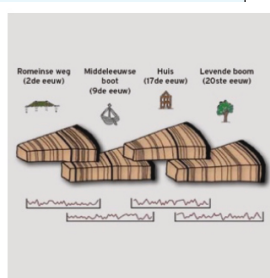
In 1998 hebben archeologen, bij de bouw van de wijk Veldhuizen, een zware houten kade opgegraven, een zogenaamde loskade. De loskade werd aangelegd om bouwmaterialen, die met grote schepen werden aangevoerd vanuit Duitsland, te lossen.

Van welk materiaal was de kademuur van de loskade gebouwd?

- H.** Van allerlei soorten hout, gevonden in de omgeving
- I.** Van basaltblokken
- J.** Van zware eikenhouten planken

Hoe weten de archeologen in welk jaar de loskade ongeveer gebouwd is?

- H.** Door andere vondsten die ze in de omgeving hebben gevonden
- I.** Door jaarringenonderzoek aan het hout
- J.** Doordat er een jaartal in een van de planken gekrast was

Op een van de planken van de loskademuur waren letters gebeiteld. Alleen de letters ASSI zijn daarvan nog zichtbaar.

Wat zouden die letters kunnen betekenen?

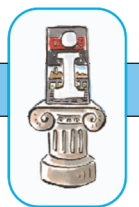
- J. Een deel van de naam van het legeronderdeel dat de kade heeft gebouwd.
- K. Een deel van de naam van de plaats waar de planken vandaan kwamen
- L. Een grapje van de Romeinen, die aan de weg gewerkt hebben. Een soort graffiti

Je rijdt terug over De Winkel naar de Rotte en steekt de Rotte over bij de stoplichten. Dan sla je rechtsaf en rijdt je links langs het gezondheidscentrum, de apotheek en het winkelcentrum, nu rechtsaf de Zeldertpolder op. Je steekt de busbaan over, aan je rechterhand zie je paneel 4 staan.

PANEEL 4: MOERASBRUG

2000 jaar geleden stroomde achter winkelcentrum Veldhof een flinke rivier.

Welke rivier was dat?

- E. De rivier de Rijn
- F. Een zijtak van de rivier de Rijn
- G. Rivier de Lek

Waar liep de hoofdstroom van deze rivier?

- H. Bij de Stits in Vleuterweide, vlakbij paneel 2
- I. Bij Castellum Hoge Woerd in De Meern
- J. Bij de Torenpleinkerk in Vleuten

In 1998 deden de archeologen een spannende ontdekking in Veldhuizen. Zij groeven een stuk van de Limesweg (=grensweg) op, maar ontdekten ook andere resten?

Waarvan waren deze resten?

- E. Een brug
- F. Een fort
- G. Een wachttoren

Waarom hebben de Romeinen deze brug gebouwd?

- T. Om het overstromingswater van de rivier weg te voeren
- U. Om zo de rivier te kunnen oversteken
- V. Omdat een brug mooi paste in de omgeving

Tijdens het archeologisch onderzoek in 1998 werden ongeveer twintig brugpijlers omhoog getakeld. Een brugpijler is een paal die een deel van de brug ondersteunt.

Waarvan waren deze brugpijlers gemaakt?

- R. Van stevig sparrenhout
- S. Van dikke eikenstammen
- T. Van lange, buigzame wilgentakken

Op het Limespaneel zie je een afbeelding van ongeveer dezelfde brug, die hier gestaan heeft.

Waar staat deze brug op afgebeeld?

- T. Op de zuil van Trajanus in Rome
- U. Op een muurschildering in Pompeji
- V. Op een prent in een oud Romeins boek

Op de plek waar de delen van de brug werden gevonden, werd ook een bijl gevonden.

Waarvoor zou deze bijl gebruikt kunnen zijn?

- D. Voor het hakken van stukken rundvlees
- E. Voor het onderhoud aan de brug
- F. Voor het hakken van hout uit de omgeving

Steek de Heldammersingel over en sla linksaf de Heldammersingel op. Aan het eind van het water ga je rechtsaf. Je steekt de weg over richting het scholencollege aan de Keerderberg. Sla rechtsaf langs het schoolplein. Halverwege het hek van het plein staat paneel 5.

PANEEL 5: WEG IN GEBRUIK

Waar je nu staat heeft meer dan 1800 jaar geleden een antieke snelweg onder het schoolgebouw doorgelopen.

Welke weg was dat?

- U. Een pad voor het vee dat de Romeinen meenamen op reis
- V. De weg die de Romeinen eigenlijk nooit gebruikt hebben
- W. De Limes, de grensweg van het Romeinse rijk

Hoe lang was deze grensweg in zijn geheel?

- A.** Ongeveer 6000 kilometer lang
- B.** Ongeveer 3500 meter lang
- C.** Dat is niet bekend

Hoeveel kilometer konden de soldaten afleggen per dag over de weg in een normaal marstempo?

- Q.** 30 tot 40 kilometer
- R.** 20 tot 30 kilometer
- S.** 10 tot 20 kilometer

Koeien mochten niet over de weg lopen. Zij moesten naast de weg door zogenaamde veedriften lopen.

Waarom mochten koeien niet over de weg lopen?

- E.** De koeien zouden de weg kunnen beschadigen met hun hoeven
- F.** Voor koeien is een grindpad te lastig om te lopen
- G.** Koeien zijn dieren en de weg was alleen bedoeld voor mensen

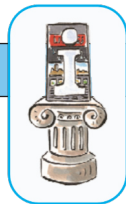
Op een van de foto's op het Limespaneel zie je een Romeinse wegenkaart. Op deze kaart stond heel Europa afgebeeld: alle hoofdwegen, grote steden en mansio's zijn erop te vinden.

Wat is een mansio?

- V.** Een soort hotel, waar je kon overnachten tijdens je reis
- N.** Een soort café, waar de Romeinen elkaar onderweg konden ontmoeten en hun belevenissen uitwisselden
- O.** Een soort wegrestaurant, je kon hier ook de paarden voeren

Als je met je gezicht naar paneel 5 staat, ga je rechts het pad op richting de weg. Daar sla je rechtsaf de weg op, aan je rechterhand zie je Brasserie Abrona. Je stapt van je fiets en steekt over naar Park De Balije. Via het talud loop je met de fiets aan de hand het pad op dat het park ingaat. Dit pad ligt precies op de plek waar de Romeinse weg heeft gelopen zo'n 2000 jaar geleden. Het appartementencomplex is daarom doorsneden, om deze weg zichtbaar te maken. Je loopt de weg op en ziet paneel 6 al staan.

PANEEL 6: Romeins schip De Meern 1

In 2003 is er een Romeins schip opgegraven in de wijk De Balije. Het schip kreeg de naam De Meern 1. Je staat nu eigenlijk bovenop het scheepsgraf. Het was een heel bijzondere vondst, omdat er nog zoveel spullen aanwezig waren in en om het schip.

Waarom zijn er nog zoveel spullen teruggevonden?

- C.** Omdat de Romeinse schipper alles goed ingepakt had, als bescherming tegen het water
- D.** Omdat alles goed ingepakt was in kleiige grond onder de grondwaterspiegel
- E.** Omdat het schip niet al te diep in de grond lag en de archeologen er dus makkelijk bij konden komen

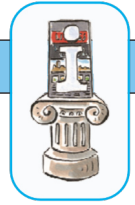
In het achterste deel van het schip was de kajuit. Dit was de ruimte waar de schipper leefde.

Wat is daar gevonden?

- C.** Een gevulde gereedschapskist en pantoffels van de schipper
- D.** Etensresten, kleding en een boek
- E.** Een bedbank met gedraaide poten, schoenen en serviesgoed

Stap weer op de fiets en fiets de Romeinse weg verder op tot aan het eind. Aan de rechterkant zie je tegenover de bouwspeeltuin paneel 7 al staan.

PANEEL 7: KWETSBARE TRANSPORTROUTE

Waarom moesten de Romeinse soldaten op deze plek de weg steeds weer opknappen?

- R.** Bijna elk jaar trad de rivier de Rijn buiten oevers
- S.** Omdat het een weg was die door heel veel mensen gebruikt werd
- T.** Omdat het weg hier op hobbelig terrein aangelegd was

Hoe vaak werd de weg in de 2^e eeuw omgelegd en herbouwd??

- N.** Zo'n tien keer
- O.** Minstens drie keer
- P.** Zoveel keer, dat ze niet meer te tellen zijn

De rivier brak regelmatig buiten zijn oevers.

Waarom werd de weg dan zo dicht bij de rivier aangelegd ?

- K.** Dat was handig, dan hadden de Romeinen veel water bij de hand
- L.** De spullen die nodig waren voor de weg, konden zo met schepen dichtbij gebracht worden
- E.** De Romeinen konden alleen op de smalle, hoge oever een weg aanleggen

Waarom was de rivier de Rijn zo belangrijk voor Rome?

- E.** Het was een belangrijke transportroute voor de bevoorrading van de legereenheden
- F.** Er was veel vis in de Rijn, zo hadden de soldaten iets te eten
- G.** Het was een ontmoetingsplek van allerlei reizigers, zo legden de Romeinen contact met de bevolking

Waarom werd deze transportroute zo goed bewaakt vanuit de wachttorens?

- H.** Omdat het erg druk op de weg was en er zo gewaarschuwd kon worden voor ongelukken
- I.** Omdat de vevoorradingsschepen regelmatig werden aangevallen door piraten uit Noord-Nederland
- J.** Om er op te letten dat er geen dieren op de weg kwamen, zij zouden de weg kapot maken

Hoe breed was de rivier de Rijn?

- L.** 30 meter
- M.** 80 meter
- N.** 60 meter

Eigenlijk lag de Romeinse weg langs de rivier op een soort verhoging: een dijk.

Hoe werd de weg bij elkaar gehouden?

- E.** Door zware houten beschoeiingen, een verstevigde walkant
- F.** Door basaltblokken waar een soort muur van gebouwd was
- G.** Door kleilagen, die overal in de omgeving te vinden waren

Op allerlei manieren hebben de Romeinen geprobeerd om de rivier de “baas” te blijven.

Wat was een van deze manieren?

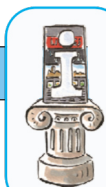
- M.** Door de weg te verhogen, zodat dat een soort hoge dijk werd
- N.** Door puin (stukken dakpan en brokken tufsteen) op de oever tussen de weg en de rivier te storten
- O.** Door hoge muren aan de zijken van de rivier te bouwen, dat was zwaar werk

Je gaat verder het pad op dat tussen de bouwspeeltuin en boerderij De Balije loopt. Aan het voet-fietspad aan de terraskant van Boerderij/restaurant De Balije staat paneel 8. Je ziet hier ook het speelschip De Meern 1 liggen. Dit paneel is het laatste paneel van de fietstocht. Het paneel is dubbelzijdig, dus aan beide kanten staat een tekst met foto's.

PANEEL 8: STRIJD TEGEN HET WATER.

(Dubbelzijdig paneel)

In de jaren 100 en 125 na Christus heeft het Romeinse leger hard gewerkt langs de Limes (=grensweg) in ons land.

Welke keizers hadden daar opdracht voor gegeven?

- O.** Trajanus en Hadrianus
- P.** Ceasar en Nero
- Q.** Augustus en Octavius

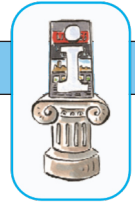

Langs de limesweg werd een wand van hout (beschoeiing) gemaakt om het water van de rivier tegen te houden

Waarmee werd de ruimte achter deze beschoeiing opgevuld?

- M.** Met afval, resten gebroken aardewerk en klei
- N.** Met oude kleding, wol van schapen en zaagsel
- O.** Met basaltblokken, ongebruikte heipalen, gras en zoden

PANEEL 8: WACHTTOREN AAN DE WANDEL

In het najaar waren de diensten op de wachttoren altijd heel zwaar.

Waarom was dat zo?

- H. Dan was het koud en nat. De soldaten hadden geen verwarming in de wachttoren
- I. Dan waren er veel graanschepen op de rivier en die moesten bewaakt worden tegen piraten
- J. Dat was de tijd dat de rivier vaak door zijn oevers brak, dus veel overstromingen

Bij de wachttoren is een kogel van gebakken klei gevonden. De kogel was zo groot als een sinaasappel.

Waarvoor werden dit soort kogels gebruikt?

- R. Om te oefenen met kogelstoten
- S. Om gevaarlijke dieren uit de buurt te houden
- T. Ze werden afgeschoten met een ballista, een grote kruisboog op een statief

OPLOSSING OPDRACHTEN FIETSTOCHT

Paneel 1

Paneel 2

Paneel 3

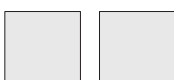
Paneel 4

Paneel 5

Paneel 6

Paneel 7

Paneel 8

De oplossing is:

.....

.....

.....

.....